

Olvasókörök Heves megyében az első világháború előtt

Heves megyében az első szervezett olvasótársaság az egri kispapok 1835-ben megalakult irodalmi egyesülete volt.

Kispapok, honleányok, joghallgatók

Ez az egylet tulajdonképpen már 1830-ban létrejött *Magyar Olvasó Társaság* címmel, hasonló célkitűzésekkel, mint a protestáns iskolák korábban megalakult olvasó társaságai. A Helytartótanács azonban többször intette az ilyen társaságok engedélyezésétől a közigazgatási hatóságokat. Részben ez az oka, hogy később az egriek is megváltoztatták nevüket és *Magyar Egyházi Irodalmi Társulat* néven működtek tovább. Ez azonban nem járt az olvasótársaság hagyományainak feladásával. Megrendelték a kor minden fontosabb irodalmi irányzatának kiadványait, járattak irodalmi folyóiratokat, tehát a reformkor eszmeáramlatában és azt előrevive fejlődött ez az olvasókör, amely számos kiváló költőt adott a nemzeti irodalomnak, és amely 1844-ben megszervezte nevezetes „író-olvasó találkozóját” az akkor még alig ismert *Petőfi Sándorral*. A szabadságharc bukása után egy ideig szünetelt a kispapok irodalmi egyesülete, majd az 50-es években kezdett el újból tevékenykedni, de ekkor már korántsem abban a haladó szellemben, mint a reformkor idején. Figyelemre méltó azonban ezekben az évtizedekben is az írókkal, tudósokkal, újságírókkal szervezett találkozásainak, felolvasó üléseinek nagy száma. Ezek az ülések azonban már a konzervatív egyházi irodalom jegyében állnak.

A 19. század második felében azután egymásután születtek meg az olvasóegylet-alapítási kezdeményezések. Ezek egy része különösen az 50-es, 60-as években a *nemzeti ellenállás* szervezete is volt, hiszen a párt- és egyletalakítás tilos volt ebben az időben. Ezért is volt különösen nagy jelentősége annak, hogy 1860-ban sikerült létrehozni Egerben az *Egri Olvasó Nőegyletet*. Megalakítására az adott okot, hogy 1859. október 27-én, születésének 100. évfordulóján országosan is megemlékeztek *Kazinczy Ferencről*. Egerben is volt Kazinczy-ünnepség, és éppen az ő tiszteletére, munkásságának elismerésére alakult meg 1860. január 29-én az Egri Olvasó Nőegylet Nánássy-Csernyus Amália szervezésében. Az alakulási jegyzőkönyv szerint könyvtárnoknak *Kászonyi Dombrádi Rózát* választották meg. Kimondták a saját könyvtár létrehozásának szükségességét, s mivel a folyóiratok és jó könyvek beszerzéséhez pénz kellett, a tagok az elnöknő kezéhez évenként 5 forintot fizettek be, s ebből fedezték vásárlásaikat. Ez az olvasókör 1860. december 20-i közgyűlésén felvette programjába a jótékonykodást is, így nevét is megváltoztatta az *Eger és Vidéke Olvasó és Jótékony Nőegylet* címre.

Az olvasás támogatását azonban nem hanyagolták el: létrehozták saját könyvtárakat, azt állandóan bővítették, és az alapszabály 3. pontja szerint használták, azaz az öszegyűjtött pénzen „honi szépirodalmi, magyar eredeti, vagy fordított, részben tudományos könyvek”-et szereztek be és olvastak.

Ez az olvasókör hazafias szellemben működött. 1861-ben például gyászmisét rendeztek a Kápolnánál elesett honvédek emlékére az egri székesegyházban. Amikor ezt a hatóságok megtudták, 600 vadász- és 20 dzsidás katona lepté meg Egert, és igyekeztek megakadályozni a gyászmisét, s amikor a nők az egri várba vonultak, sеп- rűkkel mentek utánuk, hogy kiverjék őket a vár területéről. Ez a hazafias megmozdulás országosra keltette a visszhangot, azonban az *olvasóegylet betiltásához* vezetett. Hosszas kérelmezés után, 1867. szeptember 28-án ugyan újból megkezdhetette működését mint nőegylet, azonban ekkor már nincs a nevében semmi, ami az olvasásra utalna. A hazafias szellemet ébrentartó könyvtárat is átadták 1867-ben az akkoriban alakult Heves megyei Honvédegyeletnek, amely a 200 kötetet árverés útján értékesítette.

A következő olvasóköri kísérlet az egri Jogakadémián történt, bár ez korántsem volt annyira fontos a megye közművelődése szempontjából. Annál érdekesebb viszont a működési szabályzata, amely a kor főiskoláinak, olvasási törekvéseit tükrözi. Hivatalosan 1867-ben hagyták jóvá az olvasókör alapszabályát, de egy jegyzőkönyvből az is kiderül, hogy ez tulajdonképpen az olvasókörnek csak az újjáalakulása

volt. Ennek alapján jogosan feltételezhetjük, hogy jóval korábban is működött olvasókör. Az egyesület céljaként az önképzés útján való művelődést és társalgást határozták meg. Rendes tagjai egri joghallgatók voltak, pártoló tagok pedig azok, akik az egyesület céljának előmozdítására legalább kéthavi összeggel hozzájárultak működéséhez. A tagok szórakoztatására az olvasókör válaszmánya hírlapokat, folyóiratokat és szaklapokat rendelt. A líceumi könyvtáron belül működő szakkönyvtár ugyancsak az egyesület rendelkezésére állt.

Az olvasókör fontos feladatának tartotta, hogy évente „pályakérdéseket” tűzzön ki a tanári karral együtt. Az olvasóköri jelleg kidomborítására mind a rendes, mind a pártoló tagok felolvasásokat tarthattak, „melynek tárgya szabadválasztástól függ, de sem politikai, sem vallási kérdéssel nem foglalkozhatik.” Ezért „a felolvasandó tanulmány előzetesen az igazgatónak bemutatandó”.

Az alapszabály szorgalmazta, hogy a felolvasások, szavalatok, dal- és zeneelőadások együtt hangozzanak el. Gondoltak vendéglelőadók meghívására is.

Örültek az olvasókörben a *vitáknak* is, azonban elővigyázatosságból a felszólalni kívánó tagoknak az ún. indítványjegyzőkönyvben kellett jelentkezniük. A vita tárgya csak a jog- és államtudományok körével lehetett kapcsolatos.

Ezek a megkötések is mutatják, hogy a fiatalok szókimondását, politikai érdeklődését igyekeztek korlátozni, szűk keretek közé szorítani. Akik ezeket a megkötéseket túllépték, azokat kizárták az olvasókörből.

Az olvasóköri életnek fontos része volt az olvasóterem. Ez hétköznapiokon 10-től 12 óráig és délután 16 órától 20 óráig, vasárnap pedig 10-től 12 óráig és 13-tól 20 óráig tartott nyitva.

Tény, hogy ez az olvasókör — bár szűk keretek között — igyekezett fejleszteni az ifjúság olvasási és előadóképességét, sőt alkotás iránti hajlamainak kifejlődését is, és ezzel nagyon hasznos közművelődési funkciót töltött be.

A parasztság olvasókörei

Amikor az egri Jogakadémia olvasóköre megalakult, már elhangzott *Eötvös József felhívása a népkönyvtárak létrehozására*. 1876-ban született meg a megye szabályrendelete az iskolai és a népkönyvtárak megalakításáról, de *Egri Földműves Olvasókör* névvel már 1874-ben létre is jött az első paraszt olvasókör Heves megyében. Ennek, valamint a hasonló olvasóköröknek megalakítását nem lebecsülendő tömeghatásuk miatt a különféle pártok, szervezetek és az egyházak a maguk külön céljainak érdekében szorgalmazták.

A századforduló körül a megye parasztsága gondolkodásában és szervezkedésében is forradalmi változásokon ment keresztül. Ezt részben a nagy szegénység és munkanélküliség idézte elő, aminek következtében Amerikába és részben Európába megkezdődött a nagyarányú kivándorlás, majd jóval kisebb mértékben a visszavándorlás. A hazatért parasztság már nem volt ugyanaz, mint a kivándorlás előtt, új ismeretekre tett szert, és egyre bátrabban vállalkozott a néhány évtizeddel ezelőtt még ismeretlen önálló paraszti szervezetek létrehozására.

Ez a nagy mozgás és társadalmi, gazdasági megpróbáltatás, amely ebben az időben éri a parasztságot kezdve a filoxéra századvégi pusztításától, amely tömegeket tett nincstelenné, szegényebbé egészen a Szociáldemokrata Párt megalakulásáig és az 1867-es kiegyezést követő évtizedekben a társadalmi egyesületek tömeges megszervezéséig, meghatározta és lehetővé tette a parasztság számára, hogy ennek érdeklődő egyedei, sőt csoportjai különböző egyesületekbe tömörülve keressék egyedi felemelkedésüket.

Az osztályviszonyok fejlődése szempontjából ennél is fontosabb a *parasztság önálló és csoportos szervezkedése*, amely elsősorban a Szociáldemokrata Párt paraszti szervezeteiben történt, amelyek a század végén már szép számmal voltak a Mátra környékén. Egy kicsit ezek ellensúlyozására és az Eötvös-i program végrehajtására is alakultak meg tehát a paraszti olvasókörök. Az 1867. évi kiegyezés után lehetővé vált az egyesülési szabadság, ekkor a parasztság közművelődésében egyre inkább jelentkező igényeket már nem lehetett kikerülni, ezért szervezték meg és szorgalmazták a különféle pártok ezeket az olvasóköröket a saját védnökségük alatt.

Amint arról már volt szó, 1874-ben Egerben alakult meg az első olvasókör, később hozták a vármegyei törvényhatóság említett szabályrendeletét, majd 1897. december 10-én történt meg Wlassics Gyula kezdeményezésére a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelete szabályzatának jóváhagyása. Ezek a rendelkezések szorították az uralkodó osztály törekvései által megszabott keretek közé a paraszti olvasóköröket, amelyekről *Szabó Ervin* kora munkásmozgalmának egyik legalaposabb értékelője így vélekedett: „... ezek a könyvtárak eleinte azzal a bevallott

tendenciával létesültek, hogy a tudásnak és műveltségnek félelmetes különbségeit a vagyonos osztályok és proletárság között áthidalják, be nem vallott, de összeállításuk elveiből igen sokszor kétségbevonhatatlanul kitűnő feladatuk ellenben az, hogy ún. hazafias, erkölcsös, vallásos irodalommal ne tudásukat, hanem erkölcsüket hozzák közelebb a vagyonos osztályokéhoz, vagyis a »lázadás« szellemét öljék ki belőle.” Ilyen szellemben hozták létre az első olvasóköröket és ilyen szellemben nevelték őket.

Az első Egri Földműves Olvasókört gyorsan követte a többi, úgyhogy végül is *Rátkai István* adatai szerint három földműves olvasókör alakult. Közülük a Maklári úton létrejött Egri Téli Olvasókör, későbbi nevén Egri Földműves Olvasókör volt a legerősebb ilyen szervezet a század folyamán, és a leggazdaságosabb népkönyvtárat is ez mondhatta magáénak.

Az *Egri Földműves Olvasókör* alapszabálya kimondta: tagja lehet „...politikai pártkülönbség nélkül — minden feddhetetlen életű, példás magaviseletű egri földművelő, kit a kör befogadni érdemesnek tart.” Az alapszabály 4. pontja arról tájékoztat, hogy „A rendes tagnak joga van a kör helyiségeiben újságot és könyveket olvasni, valamint könyveket olvasás végett, a könyvtárnok bejegyzése mellett hazavinni.” „A könyvtáros a választmány tagja, a kör választott tisztségviselője, akinek kötelessége a kör újságjait és könyveit jegyzékbe venni és olvasás végett a tagoknak kiadni.”

Nincs joga viszont önállóan hírlapokat, újságokat rendelni, az a választmány kizárólagos joga. Az alapszabály 12. pontja szerint a kör tagjai az olvasókör helyiségeiben, naponta kora délutántól este 9 óráig jelenhettek meg olvasás végett. A 13. pont nagyon érdekes, mert arról tájékoztat, hogy „A lapok az olvasókör központi helyiségében olvashatók, azonban az olvasó közönség kényelmére három külvárosi olvasó helyiség állítatik fel, ahová a lapok hordatnak.”

A könyvtári állomány 1913-ban összesen 394 kötet volt, amit az olvasókör központi helyiségében és az egyik fiókban tartottak. Maga az olvasókör a város három negyedére, a maklári, a hatvani és a felnémeti negyedre terjedt ki.

A könyvbeszerzés a kor hagyományainak megfelelően kétfajta módon történt. A tagok 50 krajcáros tagdíjat fizettek, ezen felül természetesen szorgalmazták a könyvtár javára történő felülfizetéseket. A tagdíjból vásároltak könyveket, és a könyvtár javára rendezett multságok bevétele is a könyvvásárlás és a könyvtári rendezvények célját szolgálta. A könyvtár javára külön gyűjtést is szerveztek. Így egy ízben 197 forint 20 krajcár, egy másik alkalommal 157 forint 20 krajcár gyűlt össze.

A könyvtár állományát könyvadományokkal is rendszeresen gyarapították, s ebben a helyi írók is elől jártak a jó példával. 1899-ben például *Gárdonyi Géza* adott 10 hasznos könyvet az olvasókör részére, „melyet a közgyűlés tudomásul vesz és megbizsa az olvasókör jegyzőjét, hogy levél által fejezze ki az olvasókör hálás és jóindulatú köszönetét, hogy továbbra is tartsa meg az olvasókört jóindulatába.” *Gárdonyit* foglalkoztatta az olvasókörök sorsa, nagy közművelődési lehetőséget látott bennük a népkönyvtárakéval együtt. Leveleiből, megállapításaiból az is kiderül, hogy nem mindig értett egyet az olvasókörök szervezésével, a könyvtárak állományának összeállításával, és nem egyszer kifogásolta azok túlságos egyoldalúságát, a klasszikus irodalom és a világra kitekintő világirodalmi alkotások hiányát. Szorgalmazta, hogy az olvasókörök anyagában mindenütt szerepeljenek Arany, Petőfi, Jókai művei.

Az adományozásokon kívül az olvasókör könyvvállományának gyarapítása beszerzés útján történt. 1903-ban a közgyűlés határozata alapján „az olvasókönyvtár gyarapítására” 50 koronát fordítottak. Ugyancsak 1903-ban bizottság foglalkozott a beszerzendő könyvek jegyzékének összeállításával.

Ez az olvasókör nemcsak Egerben, de az egész megyében is a legéletképesebb volt. Ezt bizonyítja, hogy már *önálló olvasóköri épület* felépítésére is mert vállalkozni. Az 1904. március 13-i közgyűlésen hangzott el az önálló színház megteremtésének gondolata, és az épületet 1912 pünkösdjén fel is avatták.

Azonban az olvasókör természetesen nem csupán könyvkölcsönzést folytatott, sőt nem ez volt az elsődleges működésében, alapvető feladatának tartotta a könyvek rendezvényeken való megismertetését, népszerűsítését. Ezt a célt szolgálták a rendszeres *felolvasóülések és a találkozások írókkal*, akiket az adott viszonyok között elsősorban a helyi szerzők képviseltek. Sok zenei és egyéb műkedvelő színelőadást és táncvigalmat is rendeztek, amelyeknek a közművelődési célokon kívül fontos feladatuk volt, hogy anyagilag hozzájáruljanak az olvasókör működéséhez.

Az első egri olvasókör jó példát mutatott a megye parasztságának. Az alispáni jelentésekből az derül ki, hogy ezek az egyesületek, körök gyorsan elterjedtek a megye területén. 1880-ban a földművelők téli olvasókörén kívül 6 olvasóegylet mű-

ködött. 1901-ben az olvasókörök száma már 28-ra emelkedett, de továbbra is újabb és újabb körök jöttek létre. 1904-ben alakult meg a *Pásztói Olvasóegylet*, majd a *Poroszlói Polgári Olvasóegylet*. 1906-ban *Tarnaszentmiklóson* jött létre Polgári Olvasókör, 1907-ben *Hevesvezekényen* a Polgári Olvasókör, 1909-ben *Bekölcén* Római Katolikus Olvasókört alapítottak; 1910-ben *Besenyőtelken és Egerbocson* jött létre Katolikus Olvasókör, 1911-ben pedig *Boconádon* a Hitelszövetkezet hozta létre népkönyvtári egyesületét, amely szintén olvasóköri jelleggel indult.

Érdekes módon Heves megyében ezeknek az olvasóköröknek még nem volt központi irányításuk. Egy alispáni jelentés megállapította, hogy az olvasókörök a falusi földművelőnép továbbképzését is szolgálják és ezért hiányosságként tette szövé, hogy összefogásukra még nem jött létre önálló szervezet, mivel vármegyei kultúregyesület nem létezik. Viszont folyamatban van az Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület Heves vármegyei osztályának megalakulása, amely a tanítóság összefogásával szép eredményeket érhet majd el. Az alispáni jelentések szerint eredményesek voltak az ifjúsági egyesületekben és népkörökben tartott felolvasások, a tudomány népszerűsítésére szervezett ismeretterjesztő előadások, ezért a jövőben is szorgalmazzák őket.

A szakmai ismeretterjesztésben különösen kiemelkedő eredményeket ért el az olvasókörök közül a Bekölcsei Katolikus Olvasókör, ahol rendszeresen tartottak ismeretterjesztő előadásokat, és a Poroszlói Polgári Olvasókör, amely az ifjúsági színelőadások rendezésében tűnt ki. Az ismeretterjesztő előadások megtartására elsősorban papok, tanárok és a községi jegyzők vállalkoztak.

Az olvasókörök megalakítása a következő években sem szünetelt, egymásután jöttek létre ilyen paraszti szervezetek, 1912-ben például három (Heves, Parád, Bodonny). Végeredményben tehát az *első világháború előtti években a megye minden jelentékenyebb településén volt az olvasáson keresztül a közművelődést szolgáló olvasókör.*

Az olvasókörök megítélése

Tény, hogy az olvasókörök létrehozásában sokfajta szándék érvényesült. Az államszervezet szorgalmazta a parasztság kulturális felemelését, de a fennálló társadalmi rend szolgálatában. Ez az oka, hogy az olvasókörök vezetésében a társadalmi rendszer lekötelezettjei, papok, jegyzők, tanítók vettek részt, és olyan szellemet igyekeztek a körökben meghonosítani, amely tiszteletben tartja a feudálkapitalista társadalmi rendet.

A másik cél ennél kedvezőbb volt a parasztság művelődésére nézve. Ugyanis az olvasókörök egyik kimondott célja az volt, hogy az egyházas jellegű nevelés mellett magyar írók — legtöbb esetben valóban értékes — művei felé tereljék az érdeklődést. Ennek ebben a korban azért van — ma már nehezen elképzelhető — nagy fontossága, mivel a századfordulón pusztító hatással jelentkezett a rémtörténetekké silányult *ponyva*, amely ellen az olvasókörök szellemi védelmet nyújtottak.

Az olvasókörök persze nem egyszerűen irodalmi, művészeti szándékkal jöttek létre, és nem egyszerűen közművelődési tevékenységet folytattak. Az olvasókörökbe tömörült parasztság történelme folyamán az 1867-es kiegyezés után került először tömegesen szervezett keretekbe, amiket — mint az olvasóköröket — maga az államrendszer is elfogadott, és támogatott. Az olvasókörök módot adtak a tudomány, az alapfokú ismeretek elsajátítására, az ország gazdasági, politikai viszonyainak megismerésére. Viszont ezeket az ismereteket igyekeztek úgy beléjük plántálni, hogy saját érdekeiktől idegen célokra neveljék és használják fel őket.

Ennek ellenére éppen az olvasókörökből kerültek ki a parasztság legértelmesebb, a saját világukban jól eligazodó képviselői, akik ismereteiket felhasználták mindennapi gazdasági munkájukban. De ezek közül kerültek ki a Szociáldemokrata Párt parasztszervezeteinek irányítói is. Amikor pedig lehetőség mutatkozott a paraszti viszonyok gyökeres megváltoztatására — mint 1918–19-ben történt —, *elsősorban az ezekből az olvasókörökből kikerült, itt nevelődött parasztság követelt földet, és támasztott forradalmi igényeket.*

Az olvasóköri mozgalomnak tehát hallatlan érdeme, hogy segítette a parasztság kicsi, bár döntő befolyással rendelkező tagjait felvértezni a világban való eligazodáshoz szükséges alapismeretekkel, és ezen keresztül szép számú olvasót az igazi paraszti célok szolgálatába állítani, másrészt minden eddiginél nagyobb paraszti tömeget nyert meg az olvasás, a művelődés számára.

Varga László